

Emanuel Rádl

Masaryk

(Válka Čechů s Němci, Praha 1928, s. 201-210)¹

Masaryk měl a má revoluční vliv na smýšlení české veřejnosti. Působil v Čechách od osmdesátých let předešlého věku a tedy skoro půl století; působil jako učitel univerzitní, jako spisovatel, žurnalista, politik, vůdce strany, za války vůdce národa, po válce jako vůdce státu. Měl tedy jen už z těchto vnějších ohledů větší příležitost než kterýkoli muž v Evropě vtisknout své názory a metody svým současníkům. Byl a je autoritou nejen politickou, nýbrž i mravní, filosofickou, náboženskou přemnoha našincům; boj proti němu vedou pravidlem jen špatně vychovaní lidé.

Je patrné, jak podporoval národní racionalismus (národní od dob Dobrovského, Nerudy a Havlíčka), působil na prohloubení kultu Husova, jak podporoval protikatolické hnutí, jak oslabil u nás marxistický dogmatismus a jak rozšířil u nás víru v demokracii. Celkem: posunoval naše myšlení od východního mýtu k západní iniciativní kritičnosti. Také na zmírnění boje protiněmeckého měl vliv; zdá se mi však, že v tomto ohledu byl jeho vliv slabší než vliv obecně vzdělávací, náboženský a sociální. Ovšem, jaký byl jeho vliv náboženský a sociální? Ani tu Masaryk neměl a nemá mnoho přívrženců. Jeho blízcí spolupracovníci před válkou, básník Machar, prof. Drtina a dr. Herben stojí daleko od jeho pojetí náboženství; Masarykovi spolupracovníci a přívrženci šli pravidlem mnohem dále ve volnomyšlenkářství a politickém chápání náboženství než Masaryk sám. Po stránce sociální podobně realismus přívrženců Masarykových se daleko tak nepřiblížil ocenění marxismu jako to učinil Masaryk. Tento rozdíl mezi Masarykem a Masarykovi mne už dávno zarážel; čím tj., že tak málo lidí Masaryka chápe? Anebo snad jej chápou ti, kdo šli za Volnou myšlenkou, za politickým pojetím protestantství, za nacionalismem, za sociálním liberalismem? Čím dále, tím méně jasně vidím odpověď. Vidím ovšem některá fakta. Je to především obdivuhodná snášlivost Masarykova, který se snáší s cizími názory, dokud není nutno je zavrhnout z důvodů prakticky důležitých, a tak způsobuje, že se lehce za jeho názory pokládají názory jeho přátel, protože jich výslovně neodmítl. Pedagogem, který vtouká svým žákům určité názory do hlavy a vyhání z ní falešné, Masaryk nebyl. Za druhé nevypracoval Masaryk žádnou svoji myšlenku systematicky a teoreticky, nýbrž psal a vykládal úryvkovitě pro denní zápas, většinou kritizuje daný politický případ nějaký a vysvětluje nepřímou v zápase s ním své názory. Proto jeho přívrženci jsou si jasní o negaci, jsouce protiklerikální, proti nacionalismu, protimarxističtí, ale nebyvají jasní v tom, co postaví pozitivního proti těmto negacím.

Masaryk byl před válkou baštou internacionalismu a postrachem vlastenců. Co práce věnoval tomu, aby z rumiště vlasteneckých tirád o naší slavné minulosti vyhrabal to, co je na češství věčného! Namáhal se proměnit Husa, domnělého nepřítele Němců, ve všelidského hrdinu, předchůdce světového hnutí reformačního. V době kultu lokálního našeho hrdiny Jungmanna vyslovil se tvrdě proti jeho charakteru a postavil na první místo světového učence Dobrovského. V prostředí, které ctilo v Palackém velikého vlastence, začal ukazovat na humanitní ideály tohoto velkého historika. Všude hledal člověka tam, kde jiní viděli jen Čecha; hledal pravdu, kde jiní viděli jen vlasteneckou sílu; mluvil o mravnosti, kde okolí fantazovalo jen o slávě. Víře v lidství, v čisté lidství dal po příkladu Herderově jméno humanita a toto heslo se stalo bojovným heslem protivlasteneckým. Bylo jím před válkou, ale od té doby uplynulo mnoho vody. Je dnes humanita účinným heslem proti vlastenectví, je dnes snad zbraní proti „fašistům“; ale zbraní spíše obrannou než útočnou a pozitivní obsah humanity se u mnohého přívržence Masarykova velice, velice rozředil vlastenectvím. Někteří ukazovali na to, že Masaryk sám se po válce změnil; vskutku některé jeho projevy ukazují, že i on vlastenectví daň zaplatil. O humanitní program jde, o program, jehož otcem je Herder, žák Rousseauův a velký inspirátor německé romantiky, panslavismu a pangermanismu. Dnes, kdy už vidíme, že nestačí ani osvícenství, ani romantika, že nestačí mravnost z tohoto světa, je zapotřebí kriticky pohlédnout také na učení o humanitě.

Demokracie. Masaryk je synem 19. století: od začátku svého působení byl sociologem, politikem, organizátorem; problémy, jako jsou politická strana, marxismus, stát, národ, válka, vůbec *veřejný život organizované společnosti* jsou jeho doménou. Život „procul negotiis“, nejen zahálka, ale ani řeholní život, ani útek do vlastního nitra nemají pro něho velké ceny. Konec jeho „Světové revoluce“, v níž proti Césarovi staví Ježíše a chápe Ježíše také jen jako Césara, jen jako státníka, ale spravedlivého, je pro jeho chápání života příznačný. Odtud pojmy „demokracie“, „humanita“, „veřejná mravnost“ mají u něho zcela mimořádný význam, jsouce pro něho zmodernizovanou, zpozemštělou metafyzikou, ne-li náboženstvím. Hledaje království božího na tomto světě, Masaryk byl čím dále tím rozhodněji demokratem a za války a po ní se mu stala demokracie ideálem. Už před válkou byl u nás vůdcem hnutí demokratického, bojuje v jeho jménu proti aristokratismu, militarismu a hierarchismu rakouskému; ve všeobecném hlasovacím právu viděl tehdy veliký pokrok. Po válce pak demokracii znovu a znovu stavěl národu na oči jako ideál, nejprve v protivě proti Rakousku, pak proti bolševictví a konečně proti fašismu.

Projevy Masarykovy nečiní rozdíly mezi různými formami demokracie, o nichž jsme jednali, a v tom ohledu udávají tón pro domácí diskuse o demokracii; prakticky kolísají mezi

pojetím většinovým a smluvním, kloníce se mnohdy k pojetí smluvnímu. Místo, aby omezoval však moc absolutní majority smlouvou, nezadatelnými právy, právem přirozeným neb dobrým zvykem (jak se činí na západě), omezuje ji humanitou, tj. lidskostí pod vlivem teorie Herderovy. O postižení podstaty této humanity a jejího poměru ke svobodě individua jde.

V „Nové Evropě“ Masaryk podává základní rysy demokracie; staví ji tam proti teokracii a aristokracii, militarismu, tajné diplomacii, oligarchii; toto negativní její vymezování je pro něho příznačné. Pozitivně ji vymezuje jako organizaci společnosti na základě humanitním; spočívá prý na práci; demokracie je diskusí, je organizací pokroku ve všech oborech lidské činnosti; její přední cíl je administrace, nikoli panování. Demokracie (vykládá Masaryk dále) přijímá novodobý princip národnostní a nestaví se tedy nad něj; demokracie jako i národnost i socialismus spočívají prý na principu humanitním: žádný člověk nesmí užívat druhého člověka jako prostředku svých cílů, žádný národ nesmí užívat druhého národa jako prostředku svých cílů – tj. mravní obsah politického principu rovnosti a rovnoprávnosti. Z tohoto výkladu, zvláště z posledních slov, mluví Němec Kant – nikoli anglická smlouva, nikoli francouzská lidská práva. (...)

Celkem Masaryk tedy má porozumění pro důsledky smluvního pojetí demokracie, ale je tak zaujat negací absolutismu, Herderem, Kantem, Marxem a naší domácí romantickou ideologií, že raději mluví v stylu těchto ideologií a tedy pro demokracii většinovou, omezenou lidskostí.

Masaryk a Němci. V pojetí českého státu a českého národa Masaryk tedy stojí na ideologii Herderově (Herder, jak známo, je i hlasatelem „humanity“ a od něho mají tuto ideu čeští filosofové XIX. století). Jako následovník Herderův Masaryk je bližší panslavismu a pangermanismu i marxismu, než západnímu učení o společenské smlouvě. Od ideologie, vrcholící v pangermanismu, se liší tím, že národ a stát nejsou pro něho absolutnem, nýbrž nad nimi stojí humanita; neuznává také, jako uznávali panslávové, za vrchol stát ruský, carský, pravoslavný, nýbrž vrcholem jsou mu národnosti. Souhlasí však s pangermanismem a panslavismem v tom, že určité kolektivum (národnost) je mu vlastním cílem státu, nikoli svoboda jednotlivce a svoboda kolektivu, a zvláště v tom, že cíl politického i mravního snažení hledá v tomto světě, světě koneckonců materiálním. Masarykova závislost na Herderovi a na německé koncepci státu vysvětluje, jak to přijde, že většina jeho přívrženců propadla po válce nacionalismu a že nevědí, jak z něho ven; a že ti, kteří šli do politických stran jiných, tam podporovali většinou také nacionalismus.

Závěr. (...) Na učení Masarykově lze postihovat přednosti i nedostatky této ženoucí síly (ideje národního státu – pozn. J.Z.) společnosti střeoevropské. Předností je, že odpovídá aktuálnímu smýšlení společnosti, jejímu smyslu pro realismus, pro pozemskost, praktičnost, touze po státu „z tohoto světa“. Této touze dal Masaryk svým humanitním učením výraz filosofický i mravní. V tom ohledu Masaryk velice připomíná Kanta, zvláště poměr tohoto největšího filosofa německého k Humovi. Masaryk-filosof často a důkladně o tomto poměru přemýšlel, a jak věřím, s velikou důvtipností a s neobyčejnou energií dokazoval, že se Kantovi nepodařilo proniknout nad Huma. Kupodivu! I v Masarykovi je úsilí proniknout nad pozitivismus jeho doby, úsilí správné – které však jen ukazuje na cíl, ale nedostihuje ho. Jako Kant svojí „Kritikou čistého rozumu“ se postavil na realistické stanovisko tohoto empirického světa, ale z tohoto stanoviska hleděl zachránit z metafyziky, co se zachránit dalo, tak Masaryk svým pojetím *národního* státu se postavil na stanovisko státu z tohoto světa, daného antropologicky, rasově, jazykově, vůbec pozitivisticky, a hleděl odtud zachránit mravnost a ideovost. Jeho „humanita“ je plodem tohoto úsilí, spojit pozemskost s ideálem a zůstat věren pozemskosti.

Humanitní program příliš ustupuje pozitivismu, je příliš realistický, příliš „jen lidský“ a tedy nahodilý. Stát jako nástroj pro národní ideály nemá pevného cíle, protože tyto ideály jsou nahodilé, příliš hmotné, světské. Národ tu svým cílem nepřerůstá sám sebe a jeho základem je koneckonců jen egoismus, shlížení se v sobě samém; stát se stává jen „výrazem národního charakteru“. K takovým důsledkům docházela ráda filosofie předešlého století, které svoboda byla jen možností rozvinout zděděné vlohy. Kant si uvědomoval nesnáze odtud plynoucí, ale prakticky toto pojetí svobody podporoval; romantika je rozvinula; pozitivisté v něm pokračovali. Jestliže však *svoboda není z tohoto světa*, nýbrž předpokládá smysl poslání, kvůli němuž má člověk svoboden být, pak národnost a stát nemohou být *cílem* společenského úsilí, nýbrž také jen jedním z možných nástrojů pro cíle vyšší. Toto je nebezpečí pro budoucnost *národních* států: jsou dítětem XIX. století, dítětem ideologie, která už překročila vrchol svého života a která nedává nových ideálů pro budoucnost, až realismus naší doby bude opuštěn.

¹ Tématem Rádlovy práce jsou vztahy mezi českým a německým národem v Československu, Masarykovi se věnuje v závěrečné kapitole své knihy v tomto kontextu, zabývá se především jeho projevy, ve kterých se věnoval postavení Němců v českých zemích. Přesto však jeho text je i hodnocením Masarykova postavení v českém národním životě a Masarykovy politické filosofie.

